

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА РОЗПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Павлова А.,

*аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

імені Леоніда Юзькова

Femida108@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5940-4243>

Павлова А. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя.

В науковій статті авторка провела наукове дослідження поняття та правової природи розподілу майна подружжя. На підставі проведеного дослідження, авторка дійшла висновку, що розподіл майна подружжя – це зміни у правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: у приватну власність кожного із подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності (фактичний поділ спільного майна), майна із спільної сумісної у спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна), частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна), всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження. Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний або судовий порядок його здійснення при пріоритеті першого за умови відсутності спору між подружжям; юридичним результатом є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної у спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

Ключові слова: спільна сумісна власність; спільна часткова власність; поділ майна подружжя; розподіл майна подружжя; виділ майна подружжя; способи розподілу майна подружжя.

Pavlova A. The concept and legal nature of the distribution of marital property.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the concept and legal nature of the division of marital property. Based on the conducted research, the author came to the conclusion that the division of the property of the spouses is a change in the legal regime of the joint property of the spouses, which consists in the transfer: to the private property of each of the spouses, all or part of the property that was jointly co-owned (the actual division of the joint property), property from joint ownership to joint partial ownership in connection with the determination of shares in the property of each spouse (formal division of joint property), part of the property to one of the spouses into private ownership with preservation of the regime of joint co-ownership or joint partial ownership of the remaining property (separation of joint property), all or part of the property by its alienation (distribution of the joint property of the spouses by alienation), in such a case the money received or other property obtained as a result of the alienation is actually subject to distribution. The legal nature of the distribution of joint property of spouses is as follows: its implementation through the application of one or more methods of termination of the right of joint co-ownership of such property (division of property in kind, awarding of property to one of the spouses with the payment of appropriate monetary compensation to the other spouse in the event of division of indivisible property, determination of shares

in property of each spouse, division of property, alienation of joint property of spouses with distribution of funds or other property received as a result); contractual or judicial procedure for its implementation with the priority of the first, provided there is no dispute between the spouses; the legal result is a change in the legal regime of the property (termination of the legal regime of community property or transition from the regime of joint co-ownership to joint partial ownership); is based on the principles of: equality of property rights of spouses, exclusion of personal private property from distribution, presumption of division of property of spouses in kind.

Key words: joint co-ownership; joint partial ownership; division of marital property; distribution of marital property; separation of marital property; methods of distribution of marital property.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 69 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. Вони мають право розділити майно за взаємною згодою, а у разі, якщо вони не домовилися про порядок поділу майна – їх майновий спір може бути вирішений судом [1]. В науковій літературі та чинному законодавстві спосіб припинення права спільної сумісної власності на майно подружжя, в результаті якого воно розподіляється між подружжям і вони набувають право особистої приватної власності на таке майно, отримало назву «розподіл (поділ) майна подружжя», хоча поруч із цим в законодавстві також використовуються поняття «виділ». В обох випадках мова йде про зміну правового режиму майна подружжя, що є свого роду виявом реалізації жінкою та чоловіком своїх майнових прав як подружжя. В судовій практиці з цього приводу виникає ряд проблем прикладного характеру, зокрема щодо поділу речей, набутих за різними правовими підставами (які можуть бути як підставами для спільності, так і підставами для роздільності майна подружжя), поділу неподільних речей тощо [2, с. 135-136]. Однак, крім прикладних, є також і ряд проблем теоретичного характеру, які слід дослідити в межах даної наукової статті.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика поділу майна подружжя, виділу майна подружжя, їх співвідношення між собою стала предметом дослідження таких науковців як: Т.О. Ариванюк, В.І. Борисова, А.Б. Гриняк, І.В. Жилінкова, І.М. Кучеренко, Є.О. Мічурін, В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, С.І. Ратушна, Т.В. Чудік, однак визначення поняття та правової природи розподілу майна подружжя залишилося поза їх увагою, що зумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Метою статті є дослідження поняття та правової природи розподілу майна подружжя.

Виклад основного матеріалу. Розпочати наукове дослідження правової природи розподілу майна подружжя слід із визначення двох інших понять, близьких цьому – поділу майна подружжя і виділу майна подружжя.

В сімейно-правовій доктрині, поняття «поділ спільного майна подружжя» визначається по різному. Так, це поняття визначається як: договір, спрямований на припинення режиму спільної власності подружнього майна і встановлення права приватної власності кожного з подружжя стосовно визначених договором речей [3, с. 95]; правочин (дії), спрямований на припинення режиму спільності на майно особами, які перебувають або перебували у шлюбі [4, с. 131]; припинення режиму об'єкта права спільної сумісної власності щодо майна подружжя [5, с. 112]; один зі способів припинення права спільної сумісної власності на вимогу одного або обох із подружжя, який полягає в тому, що спільне майно ділиться між подружжям, у результаті чого спільна власність припиняється і кожний із подружжя стає самостійним власником виділеної йому частки [6, с. 170-171]; припинення права спільної власності і виникнення на його основі права власності кожного із колишніх співвласників на окреме майно [7, с. 233]; перехід від права спільної сумісної власності до права власності окремих осіб [8, с. 181]. Тобто поділ майна розглядається: як правочин (договір), відповідно до якого відбувається розподіл майна між подружжям (в тому числі договори: про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки у праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки; про визначення порядку користування майном; про поділ майна подружжя; про визначення часток у спільному майні подружжя та договір про виділ частки одного з подружжя зі складу всього подружнього майна [9, с. 558]), як спосіб припинення права спільної сумісної власності (точніше, як сукупність кількох способів), як результат зміни правового режиму спільного майна подружжя – припинення права спільної власності, як процес переходу від спільної власності до особистої приватної.

Крім поняття «поділ спільного майна подружжя» в сімейно-правовій доктрині виділяється поняття «виділ спільного майна», яке розуміється як виокремлення певної частки майна з загальної маси

спільної власності при збереженні права спільної власності на іншу частину [7, с. 233]. Хоча в цьому аспекті немає єдиної думки. Наприклад, Є.О. Мічурін зазначає, що поділ спільного майна застосовується для визначення часток у спільній сумісній власності, внаслідок чого спільна сумісна власність перетворюється у спільну часткову; в той же час, якщо в результаті припинення права спільної власності виникає особиста приватна власність кожного із подружжя на частину колишнього спільного майна, слід говорити про категорію «виділу майна» [8, с. 175]. О.В. Розгон також зазначає, що результатом виділу частки зі спільного майна подружжя є припинення спільної власності та виникнення права власності на окрему річ [3, с. 102]. На думку І.М. Кучеренко, поділ (виділ) у юридичному значенні слова розуміється як виділення майна або частини майна на користь тієї чи іншої особи. Поділ житлового будинку, в свою чергу, має дещо інше значення, поділ – це один із способів припинення права спільної часткової та спільної сумісної власності на житловий будинок (квартиру) [10, с. 354]. В той же час, якщо проаналізувати зміст Цивільного кодексу України, то можна побачити, що категорія «поділ майна» може стосуватися як майна, що знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 370), так і майна, що знаходиться у спільній частковій власності (ст. 367), а категорія «виділ» стосується передусім не усього майна, а частки, що виділяється із майна для одного із співвласників [11]. Як зазначає А.Б. Гриняк, припинення права спільної сумісної власності на окремі об'єкти чи на все майно в цілому можливе внаслідок як спільних підстав для припинення права власності, так і за специфічними підставами припинення спільної власності – поділу і виділу. Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення частки власників у праві на спільне майно. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється [12, с. 29]. В той же час, в результаті поділу майна через визначення часток кожного із співвласників, відбувається зміна правового режиму спільної власності – із спільної сумісної у спільну часткову, і в подальшому можливим є припинення спільності майна, однак через використання інших способів розподілу майна (про які мова піде нижче).

Як правильно вказано у правовій позиції, що викладена в постанові Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 501/2148/17, при поділі майно, що знаходиться в спільній частковій власності, поділяється між усіма співвласниками, і правовідносини спільної часткової власності припиняються; при виділі частки правовідносини спільної часткової власності, як правило, зберігаються, а припиняються лише для співвласника, частка якого виділяється. Винятком з цього правила є ситуація, коли майно належить на праві спільної часткової власності двом співвласникам, – тоді має місце поділ спільного майна. Тобто, поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку в спільному майні однією суттєвою ознакою - у разі поділу майна право спільної часткової власності на нього припиняється [13]. Зважаючи на те, що спільна власність подружжя стосується саме двох сторін – жінки та чоловіка, можемо визнати, що правовим наслідком поділу майна може бути як перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову власність (коли укладається договір про поділ майна, результатом якого є визначення із сумісного майна часток), так і припинення права спільної власності внаслідок його поділу в натурі або передачі одному із подружжя із виплатою грошової компенсації іншому з подружжя замість його частки у праві спільної сумісної власності. З іншого боку, у разі виділу майна право спільної сумісної власності не припиняється, хоча дещо змінюється об'єкт, оскільки його частина передається на праві спільної власності одному з подружжя [14, с. 408-409].

Таким чином, поділ спільного майна подружжя – це зміна правового режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки у майні кожного із подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримує відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно.

Якщо аналізувати поняття «розподіл спільного майна», то воно відсутнє у сімейному законодавстві (сам термін «розподіл» використовується лише у ст. 54 СК України, в якій йдеться про право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань сім'ї [1]). В цьому контексті «розподіл» виходячи із визначення Академічного тлумачного словника української мови означає ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему частку, на відміну від поняття «поділ», що означає просто «ділити що-небудь на частини» [15; 16]. В цьому контексті, поділ та виділ майна – це

процес зміни правового режиму майна, в результаті чого маємо розподіл майна або його частини між подружжям. Тобто поняття «розподіл спільного майна» включає в себе й поняття «поділ спільного майна» і поняття «виділ спільного майна», однак не вичерпується ними.

Зокрема, як зазначає О. В. Розгон, одним із способів розподілу майна подружжя є продаж майна з поділом отриманої суми між подружжям [2, с. 100]. В цьому випадку немає класичного поділу майна на частини з подальшим розподілом їх між кожним із подружжя. Однак, в цьому випадку такий поділ відбувається при продажі або іншого відчуження спільного майна, новим власником якого може стати як одна особа, так і декілька осіб (в другому випадку матимемо збереження спільної власності, але зміну власників; хоча можливий продаж окремих часток спільного майна різним власникам, коли у нових речових правовідносинах вже не буде співвласників, а будуть окремі власники). Можливим є й комбінування вище перелічених способів продажу або іншого відчуження майна. В такому випадку, розподіл спільного майна відбудеться не між подружжям, а між іншими особами, а між подружжям відбудеться розподіл отриманих за це майно грошових коштів або іншого майна, що передане в процесі такого відчуження.

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо зазначити, що розподіл майна подружжя – це зміни у правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у перелічених:

1) у приватну власність кожного із подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ майна у натурі (є основним), присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна);

2) майна із спільної сумісної у спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна);

3) частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна);

4) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження.

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний або судовий порядок його здійснення при пріоритеті першого за умови відсутності спору між подружжям; юридичним результатом є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної у спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
2. Чудік Т.В. Особливості поділу майна подружжя. *Young Scientist. Юридичні науки*. 2018. № 3 (55). March, 2018. С. 633-637.
3. Розгон О.В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.
4. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03. цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2002. 190 с.
5. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.
6. Мироненко В.П., Пилипенко С.А. Сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.
7. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. І.В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.

8. Ратушна С.І. Право спільної сумісної власності на земельну ділянку. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 – Право. Хмельницький, 2021. 251 с.
9. Мічурін Є.О. Поділ і виділ нерухомого майна: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 173–181.
10. Кучеренко І.М. Енциклопедія цивільного права України. Відп. ред. Я.М. Шевченко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: Ін Юре, 2009. 952 с.
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
12. Ватрас В.А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Поліграфіст-3, 2020. 824 с.
13. Гриняк А.Б. Спільна сумісна власність фізичних осіб: окремі питання виникнення та припинення. *Приватне право і підприємництво*. 2008. № 8. С. 29–32.
14. Постанова Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 501/2148/17. *Liga 360. Verdictum*. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97285609?_ga=2.179528290.758358336.1676185757-1289136686.1675000111.
15. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т.т. Т. 12: Сімейне право. Редкол. В.І. Борисова (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2021. 480 с.
16. Розподіл. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/rozpodil>.
17. Поділ. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/podil>.